

ותאמר ציון עזבני ה' - הנחמה השנייה

מים ראשונים: שבע הנחמות שאנו קוראים בשבע השבתות שבין תשעה באב וראש השנה, כולן מספר ישעיהו. ישעיהו המנחם הגדול שעליו אומר מדרש איכה רבה (א כג): "את מוצא שכל נבואות קשות שנתנבא ירמיהו על ישראל, הקדים ישעיהו ורפאן". ודווקא בנחמה השנייה שאנו קוראים בפרשת עקב, אין הדברים כל כך פשוטים ויש בה פסוקים קשים, בראשם הפתיחה: "ותאמר ציון עזבני ה'".¹

ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני (ישעיהו מט יב)

"אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי בְלִילָה עִם־לִבִּי אֲשִׁיחָה וְיִחְפֹּשׂ רוּחִי: הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח אֲדֹנָי וְלֹא־יִסְיֵף לְרַצוֹת עוֹד: הָאֶפֶס לְנֶצַח חֶסֶדוֹ גָּמַר אֲמָר לְדָר וְדָר" (תהלים עז ז-ט).² ר' חנינא בר פפא אמר: נגמר אותו הדבר שדברת למשה בסיני: "וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם".³ ור' סימון אמר: הא חסילה (מחוסל) והא מסכמה (מוסכם) עם ירמיה שאמר: "כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם ה' את החסד ואת הרחמים" (ירמיה טז ה).⁴ "השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו סלה" (תהלים שם בהמשך), השכחת שאתה חנון, אל חנון ורחום ה' אך אפים ... וציון אומרת עזבני שכחני: "ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני" (פסיקתא דרב כהנא ראש פסקא יז ותאמר ציון).⁵

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא כז שמעו - תחנוני המלאכים לקב"ה

אמרו המלאכים לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אינו זו ירושלים, שנאמר: "זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה" (יחזקאל ה ה)? אמר להם: "וַתִּמָּר אֶת מְשַׁפְּטֵי לְרִשְׁעָה מִן הַגּוֹיִם וְאֶת חֻקוֹתֶיהָ מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֶיהָ וְכוּ" (שם שם ו).⁶ אמרו לו: "והם עמד ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול" (דברים ט כט). אמר להם: "כי שכחוני עמי לשוא יקטרו וגו'" (ירמיה יח טו). אמרו לו: עשה בשביל האבות, אמר להם: "והאבות מבערים את האש" (שם ז יח). אמרו לו: עשה בשביל הבנים, אמר להם: "וימרו בי הבנים לא אבו לשמע אלי" (יחזקאל כ ח)...⁷ אמרו לו מלאכי השרת: עשה בשבילנו, אמר להם: "ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים" (דברי הימים ב לו טז). אמרו לו: עשה למען שמך שנקרא עליהם, אמר להם: "ואת שם קדשי חיללתי". אמרו לו: אין אתה רוצה להתפייס, איקונים של אביהם מהו עושה אצלך? "השליך משמים ארץ תפארתי ישראל" (איכה ב א). האמירה הזו שהלבישו אותך, מה היא עושה עליך? אילולי שהדבר כתוב אי אפשר לאומרו: "עשה ה' אשר זמם בצע

¹ וכבר הבאנו מספר פעמים את שיטת אבודרהם על סדר הנחמות: "ואומר במדרש על דרך צחות כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות נחמו נחמו עמי כלומר, שהקב"ה אמר לנביאים: נחמו נחמו עמי. על זה משיבה כנסת ישראל: ותאמר ציון עזבני ה', כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ... עניה סוערה לא נוחמה, כלומר הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו. על זה חוזר הקב"ה ואומר: אנכי אנכי הוא מנחמכם. ואומר עוד: רני עקרה לא ילדה ואומר: קומי אורי כי בא אורך. על זה משיבה כנסת ישראל: שוש אשיש בה". איני מתפייסת (כל כך מהר) אומרת כנסת ישראל בהפטרות השבת למלאכים שבאים לנחמה.

² דרשה קשה זו וכן מקבילתה באיכה רבה פרשה א' כג' רואות בפסוקים אלה שבתהלים, מעין הרחבה של הפסוקים בהפטרותנו, בישיעיהו: "עזבני ה' - ה' שכחני".

³ ראו דברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#) בשבת שעברה פרשת ואתחנן. שם מזכיר משה לקב"ה את הפסוק: "וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם" (שמות לג יט) ואת דבריו (עפ"י המדרש כמובן): "מי שיש לו בידי - ורחמתי", במידת רחמים אני עושה עמו. ומי שאין לו בידי - "וחנותי", במתנת חנם אני עושה עמו", כשהוא מתחבט לפני הקב"ה ומבקש להיכנס לארץ. שם משה שנחסם בכניסה לארץ וכאן כנסת ישראל שנחתמה לגלות מהארץ.

⁴ שוב ושוב מוצג ירמיהו כנביא הזעם והחורבן. ובהמשך הפרק פסוק קשה עוד יותר "אשר לא אתן לכם חנינה" (אין יותר "וחנות"). אבל דווקא לעניין העזיבה והשכחה אפשר להעמיד את "עזבני ה' ואדני שכחני" של ישעיהו מול הסיים של מגילת איכה "למה לנצח תשכחנו, תעזבנו לאורך ימים" של ירמיהו ולהראות שירמיהו חיובי יותר. הוא מסיים בתפילה: "השיבנו ה' אליך ונשובה" ובכך מתחבר לפסוקי השיבה/תשובה של משה בפרשת נצבים. ראו דברינו [מתשובה לשיבה](#) שם.

⁵ זה ללא ספק מהמדרשים הקשים המביעים ייאוש טוטלי של העם לא רק בשל החורבן עצמו, אלא בשל הסתרת הפנים של השכינה ועמידתה מנגד. גם אם חטא עם ישראל, איפה ההבטחה למשה: "וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם"? האמנם "שכחת שאתה חנון, אל חנון ורחום ה' אך אפים"? כנגד פירוש קשה זה של "ותאמר ציון עזבני ה'", מן הראוי להעמיד דרשות אחרות כגון אלה שבפסיקתא רבתי על פרשתנו (פרשה לא): "ואחר כל אלה (כל החטאים) שעשיתם, ציון מתרעמת ואומרת: עזבני ה'!" ובהמשך שם: "כיון שראתה ציון שארבעה דברים שאל ירמיהו מן הקב"ה (ועל שניים ענה לו), התחילה תובעת שניים (נוספים): ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני". בדרשות אלה, יש ויכוח קשה, תרעומת ותביעה, אבל לא ייאוש והרמת ידיים. ראו עוד על "דיבור בוטה" (או שמא "בוטח"), בדברינו [אין לבריה כלום אצל בוראה](#), פרשת ואתחנן.

⁶ המלאכים תמהים מה אירע לירושלים, והקב"ה עונה להם שירושלים עשתה הרעה עוד יותר משכנותיה. ⁷ בקטע שהשמטנו ממשיכים המלאכים לבקש על עם ישראל "עשה בשביל שבטו של יהודה", "עשה בשביל הגדולים", "בשביל השבטים", "בשביל התלמידים", "בשביל הנביאים" ועוד, וכולם נדחים. על כולם יש לקב"ה טענות ופסוקים בהתאמה.

אמרתו וגוי" (איכה ב יז).⁸ ... כיון שראתה ציון שאינו רוצה להתפייס, התחילה ואמרה: "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" (ישעיה מט יד).⁹ יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתבנה מקדשך במהרה בימינו ותשוב שכינתך בתוכה ותקבץ גליותי מארבע כנפות הארץ ויבנו ערי יהודה וישבו שכם וירשוה בזמן קריב אמן.¹⁰

מדרש זוטא - איכה (בובר) נוסח ב' פרשה א מי יתןך - הקב"ה בא לנחם

... באותה שעה חוזרים ומתכנסין כל הנביאים והולכים אצל ירושלים לנחמה. אמר להם הקב"ה לכו ופייסוה ... מיד חוזרים לקב"ה ואומרים לפניו: רבש"ע, אינה מקבלת תנחומין ממנו. והקב"ה אומר להם: אלך אני בעצמי ואפייסנה ... מיד הלך הקב"ה לפייסה, ואמר לה: כעס זה למה? אמרה לו: ריבוננו של עולם, ולא אכעוס שהגליתני לבין אומות העולם, וקללתני קללות רעות ונהפכו פני כשולי קדירה, ובכל זאת קדשתי את שמך הגדול והקדוש! אמר לה: כנגד זכות שעשית לי, כך יש לך חובה. למה כעסתי עליך? לפי שעברת על תורתך ... אמרה לפניו: רבש"ע, כיון שהגליתני לבין אומות העולם בדין הוא שלא אשמור מצותיך, ואעפ"כ קיימתי מצותיך. אמר לה: בתי, הגיע זמנך ליגאל.¹¹

רְנוּ שְׁמַיִם וְגִילִי אֶרֶץ וּפְצִחוּ הַרִים רִנָּה כִּי־נָחַם ה' עַמּוֹ וְעָנִיו יִרְחַם (ישעיהו פרק מט יג).

"ותאמר ציון עזבני ה' - מה כתב למעלה מן הענין? "רנו שמים וגילי ארץ כי נחם ה' עמו וענייו ירחם" (ישעיהו מט יג). כיון שראתה ציון שמזכיר עמו וענייו ולא הזכיר לא לציון ולא לירושלים, התחילה ואמרה: "עזבני ה' וה' שכחני". מיד השיב הקב"ה ואמר לה: כשם שאי אפשר לאשה לשכוח עולה,¹² כך איני יכול לשכח אתכם: "הַתְּשַׁכַּח אִשָּׁה עוֹלָה מִרְחֹם כְּרֶבֶטְנָה" (ישעיהו מט טו), אמרה לו: רבש"ע, היאך איפשר? אין סוף לרעות שעשיתני: גרמתי לבית מקדשך שיתחרב והרגתי הנביאים. אמר רבי ברכיה הכהן ברבי: אמר לה הקב"ה: רעותיך אני שוכח וטובותיך לא אשכח? "גַּם־אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה וְאֲנֹכִי לֹא אֶשְׁכַּח" (שם) - גם "אלה אלהיך ישראל" (שמות לב ד) שכחתי, "אנכי ה' אלהיך" - לא אשכח. (פסיקתא רבתי פיסקא לא - ותאמר ציון).¹⁴

⁸ ראו דברינו [אנו מאמיריך ואתה מאמירנו](#) בפרשת כי תבוא. אמירה ואמרה מתחלפות. אם אתה הקב"ה כל כך כועס ולא מוכן להתנחם ולנחם, אנא פשוט את אמרתך אותה כבר בצעת (חתכת) והסר את האיקונין של אברהם שתלוי אצלך. וזו אחת מדרשות "אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו", להן הקדשנו דף מיוחד במיוחדים.

⁹ כנסת ישראל שומעת איך הנביאים מפצירים בקב"ה לסלוח ולחון אותה, אך הוא מסרב פעם אחר פעם. או אז אומרת ציון "עזבני ה' ואדני שכחני". לא עקב החורבן והגלות מרגישה ציון נעזבת, אלא עקב הסירוב למחול ולסלוח!

¹⁰ אין ניחומים, רק עזיבה, יאוש ונטישה מוחלטים ולא נותר לציון אלא לומר: "עזבני ה' וה' שכחני". ולא נותר לדרשן אלא לסיים במלות נחמה משלו: "יהי רצון מלפניך וכו'", כמו שכל דרשן מסיים את דרשתו. האם באמת אין נחמה? אין לאן ללכת מכאן? ראו דברינו [עבד שמכרו רבו](#) בתשעה באב.

¹¹ סטינו ממדרשים שהם ישירות על פסוקי ההפטרה, על מנת להעצים עוד את הצעקה: ותאמר ציון עזבני ה', לפני שנפנה לנחמה שיש גם בהפטרה זו. כאן אין יאוש ובקשת רחמים, כאן כנסת ישראל עומדת ומתווכחת קשות עם הקב"ה. אם עד כדי כך גדול כעסך, אולי באמת בוא וניפרד. על מוטיב זה הרחבנו כאמור בדברינו [עבד שמכרו רבו](#) בתשעה באב ומדרש זה שייך לשם. אך יש במדרש זה גם נושא משיק אחר של קיום המצוות בחוץ לארץ עליו הרחבנו בדברינו [קיום המצוות בארץ](#) בפרשת ראה. אם הקב"ה מגלה את ישראל משום שלא השכילו לשמור על התורה (בארץ), אזי, אומרת כנסת ישראל, אין סיבה לקיים את המצוות (בחול). המשך קיום המצוות בחו"ל הוא כאילו התעלמות מהכעס של הקב"ה, מהסיבה לגלות; ניסיון מלאכותי להמשיך כאילו לא קרה דבר, התרחקות מארץ ישראל ושכחתה. רק בירור יסודי ועמוק של השבר הגדול, ירידה עד עומקו של הפצע הגדול, הוא הדרך והערובה לקימום מחדש, לאיחוי השבר. אז מי יעשה את הצעד הראשון? כנסת ישראל שזעקה עזבני ה' היא שעושה את הצעד הראשון. לאחר שקבעה "בדין הוא שלא אשמור מצותיך" - לפי שורת הדין אין סיבה שאשמור את המצוות בחו"ל; היא חוזרת ומציינת "ואעפ"כ קיימתי מצותיך". כאילו היא מצטטת את מדרש ספרי (עקב פיסקא מג): "אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ, היו מצויינים במצות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים". ואמנם, אחרי דין ודברים הקשה הזה עונה הקב"ה לכנסת ישראל: "בתי, הגיע זמנך ליגאל". ראו דברינו [שובו אלי - השיבנו אליך](#) בפרשת שובה.

¹² על מנת להבין את גודל הכאב ואת עצמת זעקת הייאוש: "עזבני ה'", יש ללכת כמה פסוקים קודם בפרק מט בישעיהו, בפרט לפסוק הסמוך: "רנו שמים וגילי ארץ! פצחו הרים רינה כי ניחם ה' עמו!" האמנם? רגע, רגע, עונה ציון, מה פשר הרינה והשמחה? הדברים לא כל כך פשוטים: "עזבני ה'" - גם לי יש חשבון.

¹³ בְּנֵה, מלשון עולל, תינוק לפי הפסוק שהוא מיד מביא.

¹⁴ המדרש לא רק מקשר את "ותאמר ציון עזבתי ה'" עם הפסוק הקודם, קישור שמעצים את הניגוד החמור בין שני הפסוקים, אלא מדגיש גם את חסרונו של ציון וירושלים בפסוק ג. "שראתה ציון שהגליות מתכנסות וכל ישראל והשמים והארץ שמחים להם והיא אינה נזכרת". לא מספיק לגאול את העם וענייו וסובליו. אולי ינחמו אלה בארצות הגולה? אולי בארץ ישראל ללא גאולת ירושלים? (תכנית החלוקה 1947). מה עם נחמת ציון וירושלים? ראו בפסיקתא שם גם את ההתייחסות לפסוקים שבתחילת פרק מט (א-ח בפרט) כאל "פרשת המשיח" לישראל ולגוים ("נִקְלַל מִהַיּוֹתָד לִי עֲבָד לְהִקִּים אֶת שְׁבִטִי יַעֲקֹב ... וְנִתְתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לְהִיֹּת יְשׁוּעָתִי עַד קֵצָה הָאֲרָץ"), שרק אחריהם מגיע הפסוק: "ותאמר ציון עזבני ה'". ראו שם התלונה של כנסת ישראל ותמיחת הדרשן: "לא היה צריך לומר כן, אלא תחילה פרשת ותאמר ציון ואחר כך פרשת מלך המשיח". אבל גם ללא מוטיב שכחת ציון והקדמת המשיח, ללא הטנה על סדר הפסוקים בישעיהו פרק מט, קקובלנה: עזבני ה' מהדהדת בעוצמה רבה לאורך כל הפסיקתא הזו המוקדשת רק לפסוק זה: "אמרה לו ציון: הרי כמה שנים אני יושבת כך חשבתי ימים מקדם ולא נגאלתי, לכך נתייאשתי תאמר

גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך

אמרה לפניו: ריבונו של עולם, הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל? אמר לה: "גם אלה תשכחנה". אמרה לפניו: ריבונו של עולם, הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני? אמר לה: "ואנכי לא אשכחך". והיינו דאמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: מאי דכתיב: גם אלה תשכחנה - זה מעשה העגל, ואנכי לא אשכחך - זה מעשה סיני (ברכות לב ע"ב).¹⁵

הן על כפיים חקותיך, חומותיך לנגדי תמיד

אמר ר' אבהו: שני דברים שאלו ישראל לפני הקב"ה ואמרו להם הנביאים לא שאלתם כראוי. שאלו ישראל: "ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ" (הושע ו ג). אמרו להם הנביאים: לא שאלתם כראוי. מה הגשם הזה יוצאי דרכים מציירים בו, טחי גגות מצירים בו, דורכי גיתות וגרנות מצירים בו. אלא אם בקשתם לשאול: "אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה" (הושע יד ו).¹⁶ ועוד שאלו: "שימני כחותם על לבך" (שיר השירים ח ו). ואמרו להם הנביאים: לא שאלתם כראוי. מה הלב הזה פעמים מגולה פעמים מכוסה. אלא אם בקשתם לשאול:¹⁷ "והיית עטרת תפארת ביד ה' וצינף מלוכה בכף אלהיך" (ישעיה סב ג). ר' סימון בר' קוי בשם ר' יוחנן: אמר להם הקב"ה: לא אתם ולא נביאיכם שאלתם כראוי. אלא אם בקשתם לשאול: "הן על כפיים חקותיך חומותיך נגדי תמיד" - כשם שאי אפשר לו לאדם לשכוח כפות ידיו, כך: "גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך" (פסיקתא דרב כהנא לא סוף הפסקא).¹⁸

שְׁאִי-סָבִיב עֵינֶיךָ וְרָאִי כְּלָם נִקְבְּצוּ בְּאוֹ-לֶךְ ... כִּי כָלֶם כְּעַדֵי תִלְבְּשִׁי וְתִקְשְׂרִים כַּכְּלָה

"אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' - עם שאין ישועתו אלא בשכינה ... "מגן עזרך", כענין שנאמר: "אלהי צורי אחסה בו מגיני וקרן ישעיי" (שמואל ב כב ג). "ואשר חרב גאותך", אמר לו הקב"ה: משה, עתיד אני ליתן להם לישראל אותו זיין שניטל מהם בחורב, כענין שנאמר: "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב" (שמות לג ו) - בשבועה נשבעתי ועתיד אני להחזירו להם, כענין שנאמר: "חי אני נאם ה' כי כולם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה" (ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שנו).¹⁹

שעזבתני ריבוני ... , אמרה לו: אפילו שתי מדות של רחמים שכתובים בך ה' ה' אל רחום וחונן (שמות ל"ד ו) עזבו אותי ושכחו אותי עזבני ה' וה' שכחני ... עשה אותי הפקר לאומות כלקט שכחה ופאה ... עזבני ה' - עיזבני ה' ". הכעס של ציון הוא גדול מאד ואין ספק שאנו שומעים כאן גם את קולו של הדרשן הקובל על דורו ותקופתו. אבל אנחנו נרצה להתקדם לפסוקים בהמשך ההפטרות שיש בהם בכל זאת נחמה.

¹⁵ שבמעשה העגל אמרו: "אלה אלהיך ישראל" ובמעמד הר סיני אמר הקב"ה: "אנכי ה' אלהיך". את "אלה" שאתם אמרתם - אשכח ואת "אנכי" שאני אמרתם - לא אשכח. ראו מקבילה בפסיקתא רבתי פרשה לא (פרשתנו). וראו איכה רבה על הפסוק "גלתה יהודה": "רבי יהודה בשם רבי יוסי אומר: אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל". פרשה זו מקשרת יפה את פרשת השבוע שעבר בה נזכר מעמד הר סיני עם פרשת השבוע הזה בה משה נזכר חטא העגל. ואת פרשת השבת עם ההפטרות. אם נדמיין דרשה בע"פ בבית הכנסת כמנהגנו לאחר קריאת הפרשה וההפטרות, בא הדרשן ואומר: זה עתה קראנו בפרשה את חטא העגל, אך בהפטרות מבטיח לנו הנביא שבעתיד יישכח וייסלח סופית מעשה העגל ויזכר דווקא מעמד הר סיני מפרשת השבוע שעבר. ראו הלשון במדרש משלי (בובר) משלי פרק ו פסוק ד: "שכחה של תשובה מוגעת עד כסא הכבוד".

¹⁶ כך הייתם צריכים לשאול: "אהיה כטל לישראל" ולא "ויבוא כגשם לנו". ראו גמרא תענית דף ג ע"א שקללת אליהו "חי ה' ... אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי" (מלכים א יז א), לא התקיימה על הטל, רק על המטר, לפי שהטל לעולם לא נעצר (גמרא תענית ג ע"א). ראו דברינו [אליהו בהר הכרמל](#) בפרשת כי תשא.

¹⁷ כך הייתם צריכים לשאול:

¹⁸ מדרשים ופרשנים רבים דווקא רואים בפסוק: "שימני כחותם על לבך" דרגה גבוהה ומשאלה טובה (רש"י שם, שיר השירים רבה שם: "כחותם על לבך - זו קריאת שמע, על זרועך - אלו תפילין"). ובאמת, מה רע בחותם על הלב? מדוע הכפיים עדיפות? ועוד, המשך הפסוק "שימני כחותם" אומר "כי עזה כמות אהבה"! ואולי ההסבר הוא לפי מדרש במדבר רבה פרשה ה: "שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך - היא גרמה להם שלא נכרתו בגלות". לפי זה אין כוונת הדרשן שלנו שהלב נחות מהכפיים. אלא שהלב, פעמים נסתר (ע"י הבגד) פעמים גלוי, ולפיכך מתאים לגלות. אבל בגאולה הכל יהיה גלוי לעיני כל העמים. בגולה - לב, בארץ ישראל - על כפיים. גם המשך הפסוק: "עזה כמות אהבה" שמדבר על קידוש השם מתאים יותר לגלות (שיר השירים רבה ח: "זה דורו של שמד"). ובמדרש תנחומא פרשת פקודי סימן א' דורש מפסוק זה את הרעיון של ירושלים של מטה שמכוונת כנגד ירושלים של מעלה: "וכן אתה מוצא שירושלים מכוונת למעלה כמו ירושלים של מטה. מרוב אהבתה של מטה עשה אחרת למעלה שנאמר: הן על כפיים חקותיך נגדי תמיד". במשך כל הגלות הייתה רק ירושלים של מעלה. בגאולה חוזרת ירושלים של מטה היא המקור, שכדוגמתה נבנתה ירושלים של מעלה. שוב מצאנו שהיו שדרשו שעל כף היד המניחה תפילין נמצאות האותיות ש"ן דל"ת י"ד. הרי שעם ישראל חוקק על כפותיו את שם ה' יום-יום! (והתפילין של יד הם כנגד חקיקה על הלב).

¹⁹ "ויתנצלו את עדים מהר חורב", הוא חטא העגל. ראו גמרא שבת פח ע"א: "דרש רבי סימאי: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים ריבוא של מלאכי השרת, לכל אחד ואחד מירושלם קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכיון שחטאו ישראל (בעגל), ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה, ופירקום. שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. אמר רבי חמא ברבי חנינא: בחורב טענו, בחורב פרקו. בחורב טענו - כדאמרן, בחורב פרקו - דכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב". חרב (זיין) נחשב לקישוט (עדי), ראו מסכת שבת סג ע"א. וראו גם שמות רבה פרשת כי תשא, פרשה מג סימן ב: "אין דור דור שאינו נוטל אוקיא מעשה העגל". בדור הגאולה עליה מנבא ישעיהו תבוא הסליחה והמחילה הסופיים על מעשה העגל

עוד יאמרו באזניך בני שְׁלֵיךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשֵׁה־לִי וְאַשְׁבֵּה:

"ואת כל העדה הקהל וגו' " (ויקרא ח ג). אמר לו (משה לקב"ה): להיכן? אמר לו: אל פתח אהל מועד, א"ל משה רבינו: ריבונו של עולם, ששים ריבוא אנשים וששים ריבוא בחורים,²⁰ היאך אעמידם פתח אהל מועד? ואינו אלא בית סאתים, ואתה אומר: "ואת כל העדה הקהל"!²¹ א"ל הקב"ה: ועל דבר זה אתה תמיה? השמים האלו לא כדוק של עין הוא, ואני עשיתים מסוף העולם ועד סופו, שנאמר: "הנוטה כדוק שמים וימתתם כאוהל לשבת" (ישעיה מ כב).²² ואף לעתיד לבוא כך אני עושה לציון, כל אותן האוכלוסין מאדם הראשון ועד שיחיו המתים, היאך הם עומדין? והם עתידין לומר: "צר לי המקום גשה לי ואשבה" (ישעיה מט כ). מה אני אעשה להם? אני מרחיבה, שנאמר: "הרחיבי מקום אהלך" (ישעיהו נד ב). (מדרש תנחומא (בובר) פרשת צו סימן טז).²³

שבת שלום
מחלקי המים

²⁰ ויחזור עם ישראל להיות "עם נושע בה". אלא שמשה רבינו אולי לא יאהב זאת. הוא מברך את ישראל לפני מותו "אשריך ישראל עם נושע בה" והדרשן מרחיק דרשה זו לגאולת אחרית הימים.

²¹ ראו שהדרשן שכח את הנשים ... ומה עם הילדים והתף? ראו עלייה לרגל במקרא (סוף פרשת ראה) ובמשנה (תחילת מסכת חגיגה). השווה גם עם ראש פרשת ניצבים.

²² ראו דברינו [מועט המחזיק את המרובה](#) בפרשת צו.

²³ על הקשר בין הדוק שבעין והשמים, ראו גם מדרש תהלים (בובר) מזמור יט: "השמים מספרים כבוד אל ... משל למלך שמתח וילון על פתח פלטיין שלו. אמר המלך: כל מי שהוא חכם, יאמר מה השלמה הזאת, כל מי שהוא עשיר, יעשה כמותה, וכל מי שהוא גבור יגע בה. כך הקב"ה מתח את השמים כדוק של עין, שנאמר: הנוטה כדוק שמים - מלמד שפירשו כמין וילון, אמר הקב"ה: כל מי שהוא חכם יאמר מה השלמה הזאת, וכל מי שהוא עשיר יעשה כמותה, וכל מי שהוא גיבור יבוא ויגע בה". ראו גם סנהדרין קח ע"א על הקשר בין "גלגל העין שדומה למים" ובין "ארובות השמים". אך עדיין מהו הדוק שבעין ומה הקשר שלו לשמים?

ראו מקבילה למדרש זה, אשר תפתור לנו גם את הדוק שבעין שהוא האישון. מדרש אגדה (בובר) ויקרא פרשת צו פרק ח: "ואת כל העדה הקהל. אמר לו: להיכן אקהל אותם? אמר לו: אל פתח אוהל מועד, אמר לו הקב"ה: ואתה תמה מזה? בוא וראה השמים הללו כמה גדולים הם ... והעין אינו רואה כי אם מן השחור אשר בתוך השחור, והשמים יכילו בתוך אותו השחור, ואתה אומר לי היכן יכולים להתקבץ? ולא עוד אלא לעתיד לבוא כך אני עושה, כי כל האוכלוסין אשר היו מאדם הראשון ועד סוף העולם, כולם צריך להחיות אותם, ולהביאם אל עיר ציון. והיא ציון כמה תכיל, והם עתידיים לומר צר לי המקום גשה לי ואשבה". וההמשך שם הוא הרחבת ירושלים, כפי שזכינו לראות בדורנו (125 קמ"ר שטחה של ירושלים היום). והמדרש משווה שם את הרחבת ירושלים להרחבת הארץ במתן תורה, לקבל את כל שפעת "רכב אלהים ריבותים" – "עשרים ושנים אלף מרכבות" שירדו עם הקב"ה בסיני. אבל אפשר שהפתרון הוא לא רק בהרחבת הארץ אלא גם בהרחבת הלב וקבלת האחר של "כל אותן האוכלוסין". וכפי שמקובל לומר בשם הרבי מקוצק, על אחד מעשרה הניסים שהיו במקדש: "עומדים צפופים ומשתחוים רווחים" (מסכת אבות פרק ה משנה ה) – כשכל אחד בעם ישראל עומד על דעתו ולא מוותר – נעשה צפוף. כאשר "משתחוים", היינו מוותרים איש לרעהו – נעשה רווח ומקום הרבה.